

3. МОНИТОРИНГ НА КОНТРАБАНДАТА

След опита за систематизиране, анализ и описание на типичните контрабандни схеми, канали и практики, възниква въпросът за моментното състояние и възможностите за оценка на промените.

При контрабандата, както и при корупционните престъпления, дискретността и непрозрачността са иманентни характеристики на явлениято. Самият факт, че контрабандата въобще и в частност съпътстваната от корупция, е незаконна и нелегална (скрита) дейност, показва, че тя не може да бъде измервана с традиционните методи на социо-икономическата статистика.

Като изходна база при оценяване размера на контрабандата могат да послужат изследванията на "сивия сектор". Предпоставка за това е наличието на сериозни емпирични и теоретични изследвания в областта на "сивата икономика".

От друга страна, значителна част от тази паралелна икономика в България съществува чрез и благодарение на различните механизми на контрабандата. В този смисъл, оценката за мащабите на "сивата икономика" определя и рамката за изследването на контрабандата.

3.1. МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА "СИВАТА ИКОНОМИКА"

Добра основа при оценката на националната "сива икономика" представляват международните оценки за големината на този тип икономика в страните от Източна Европа. (виж табл. 3.1)

По-различна е оценката за големината на "сивата икономика" на страната, направена от Националния статистически институт (отдел "Национални сметки"). Според изчисленията на института, обемът на "сивата икономика" за 1998 г. в страната е 22%. Редица експерти, наблюдаващи различни сектори на тази икономика, обаче считат, че цифрите на международните сравнителни изследвания са по-близки до реалното състояние на "сивата икономика".

Превръщането на процентните оценки в стойностния им еквивалент дава представа за големината на загубите, които националната икономика е понесла през последните години. Ако приемем международните оценки, през 1994 - 1995 г. "сивата икономика" е съставлявала между 32% и 35% от БНП на страната, което представлява около **3.6 – 3.9 млрд. долара**. Ако приемем значително по-ниската оценка на НСИ, то през 1998 г. "сивата икономика" съставя **2.240 млрд. долара**.

Оценката за мащабите на контрабандата изисква детайлизация на анализа. Преди всичко, трябва да дадем отговор на въпроса, каква част от тези 2.2 - 4 милиарда долара са пряко или косвено свързани с контрабандните практики. Безспорно, в рамките на скритата икономика съществуват

многобройни дейности, които нямат пряка връзка с контрабандата, като например наемането на работна ръка, търговията с български стоки, натуралното производство и т.н.

ТАБЛИЦА 3.1. Размер на "сивата икономика" (в проценти от БВП)

Метод Physical Input (Electricity), използващ стойности от Джонсън, Кауфман, Шлайфер (1997) и стойности в "/ */" от Лако (1999 г.)							
		Средно 1989-1990		Средно 1990-1993		Средно 1994-1995	
Бивши съветски републики							
1	Азърбајджан	21.9	(-)	33.8	(41.0)	59.3	(49.1)
2	Беларус	15.4	(-)	14.0	(31.7)	19.1	(45.4)
3	Естония	19.9	(19.5)	23.9	(35.9)	18.5	(37.0)
4	Грузия	24.9	(-)	43.6	(50.8)	63.0	(62.1)
5	Казахстан	17.0	(13.0)	22.2	(29.8)	34.2	(38.2)
6	Киргизстан	-	(13.9)	-	(27.1)	-	(35.7)
7	Латвия	12.8	(18.4)	24.3	(32.2)	34.8	(43.4)
8	Литва	11.3	(19.0)	26.0	(38.1)	25.2	(47.0)
9	Молдова	18.1	(-)	29.1	(-)	37.7	(-)
10	Русия	14.7	(-)	27.0	(36.9)	41.0	(39.2)
11	Украйна	16.3	(-)	28.4	(37.5)	47.3	(53.7)
12	Узбекистан	11.4	(13.9)	10.3	(23.3)	8.0	(29.5)
Средно (бивши съветски републики)		16.7	(16.2)	25.7	(34.9)	35.3	(43.6)
ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА							
1	България	24.0	(26.1)	26.3	(32.7)	32.7	(35.0)
2	Хърватска	22.8	(-)	23.5	(39.0)	28.5	(39.0)
3	Чехия	6.4	(23.0)	13.4	(28.7)	14.5	23.2
4	Унгария	27.5	(25.1)	30.7	-30.9	28.4	(30.5)
5	Македония	-	(-)	-	-40.4	(-)	(46.5)
6	Полша	17.7	-27.2	20.3	-31.8	13.9	(25.9)
7	Румъния	18.0	-20.9	16.0	-29.0	18.3	(31.3)
8	Словакия	6.9	-23.0	14.2	-30.6	10.2	(30.2)
9	Словения	-	-26.8	-	-28.5	-	(24.0)
Средно (държави от Централна и Източна Европа)		17.6	(17.6)	20.6	(32.4)	20.9	(31.6)

Източник: Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences, Journal of Economic Literature, March 2000

За да достигнем до "контрабандния дял" на скритата икономика, е необходимо да се съчетаят различни методи на оценка. Условно можем да разделим използваните инструменти на два основни вида [20]:

- **Преки методи**, основаващи се на извадкови проучвания на икономическите субекти, за които се предполага, че са свързани с недеklarирана стопанска дейност. С тяхна помощ може допълнително да се оценява

обемът на дейности, свързани пряко с контрабандата. Например, каква част от стойността на продукта има за източник суровините или полу-фабрикатите, които имат контрабанден характер.

- **Косвени методи**, при които се използват официалните данни за структурата и динамиката на икономическите характеристики, с цел количествена оценка и обхват на произведеното от скритата икономика. Тук също може да се търсят съотношения между контрабандата и другите сектори на тази икономика. Пример за това е анализът на пазарни сегменти чрез сравняване на българската статистика с международните статистики на двустранна и многостранна статистическа основа (виж точка 3.2.).

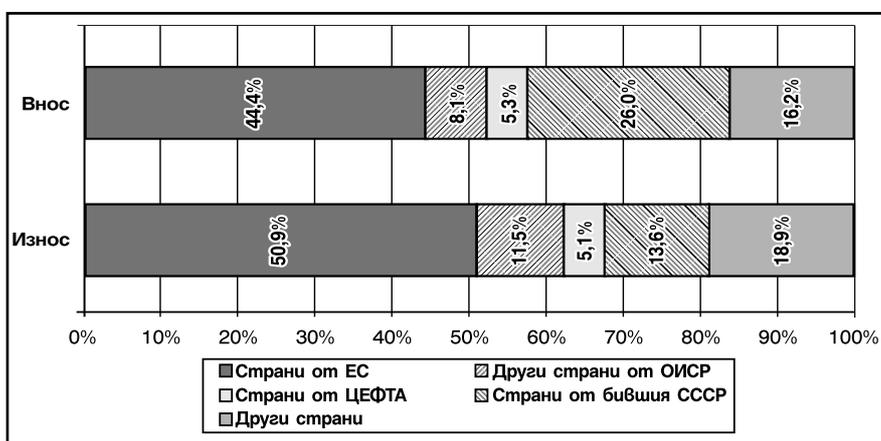
3.2. МЕТОДИКИ ЗА ИЗМЕРВАНЕТО НА КОНТРАБАНДАТА

Методиката "огледална статистика" се използва за очертаване на различията във външнотърговската отчетност между страни-партньори. Подходяща е за анализ на стокооборота между страните от ЕС (ЕС като цяло и отделни негови членове) и икономиките в преход [21]. Тя се основава на сравняването на събирана за една и съща международна база данни (т.е. по единна методология) външнотърговска информация от страните-партньори. В случая, информацията за българския износ към ЕС (или отделна страна-член), предоставена от България, се сравнява с информацията за европейския внос, предоставена от ЕС. Аналогично българската информация за вноса от ЕС се сравнява с европейската информация за износа за България [22].

Прегледът на агрегираната информация от различните източници показва сериозно разминаване между информацията от COMEXT and COMTRADE-HS. Разликата между COMEXT and IMF database and COMTRADE-STIC е по-малка.

През 1998 г., по информация на ЕС (COMEXT-EEC Special trade) **българският износ** се равнява на 2510 млн. щатски долара, а **вносът** на 2730 млн. долара (фиг. 3.1)

Фиг. 3.1. Структура на вноса и износа на България за 1998 г., по страни

Сравняването на НСИ данни за **българския износ** към Европейския съюз (ЕС) с данните на Евростат за вноса на ЕС от България показва разликата от **375 млн. щатски долара**, т.е. това е стойността на вноса в страните от Евросъюза, който в България не е отчетен като износ. Във втория случай, сравняването на данни на НСИ за **българския внос** от ЕС с данните за износа на ЕС към България, според Евростат, показва дори по-голяма разлика – **483 млн. щатски долара**, т.е. стоки на тази стойност не се отчитат като внос в България.

Или ако обобщим, "огледалната статистика" отчита разлика в българския износ през 1998 г. от 15%, а при вноса – от 18%. Данните показват, че съществените различия между българската и европейската външнотърговска статистика датират от 1994 г. (което корелира с някои от обобщенията в първа глава от настоящата брошура). За периода 1994-1998 г. се запазват различия на равнище между 15-20% спрямо европейската отчетност.

С голяма доза условност може да се твърди, че съотнасянето на **сумарната разлика – 858 млн. щатски долара** към БВП през 1998 г., би ни ориентирало за мащабите на скритата икономика, генерирана от стокообмена на страната с ЕС и мащабите на интересуващото ни явление "контрабанда" и различните форми на полулегален внос и износ.

Трябва обаче да се каже, че данните, които се използват в този текст, са резултат от първия досега опит в страната в областта на "огледалната статистика" (другото име, с което статистиците наричат този метод е "огледално упражнение"). Внимателното сравняване на категориите, по които се съпоставят данните на българската и европейската статистика, показва, че съществуват значими различия [23]. Типичен е примерът с най-голямото различие между българските данни и европейските, което се получава при **вноса на автомобили**. Докато при европейския износ се регистрира стойността на автомобила (автомобилът на старо има детайлизиран модел за оценка), българската схема за отчитане на вноса включва само годината на производство на колата и мощността на двигателя* (виж т.2.2). Подобни примери могат да се намерят и при бялата и черната техника**.

Анализът трябва да държи сметка и на степента на концентрация на **стокообмена на България с ЕС по страни-членки и стокови групи**. По данни на Евростат – Comext EEC Special trade (т.е. на база отчетността за вноса на ЕС от България) през 1998 г. **63 % от българския износ за ЕС е насочен към три страни** – Италия – 25%, Германия – 22% и Гърция – 16%. Италия е предпочитан пазар за българските стоки от 1995 г. (годината на влизане в сила на Споразумението за асоцииране). Същото се отнася и за вноса – **61% от вноса на България от ЕС е от същите три страни** – 29% от Германия, и по 16% от Италия и Гърция.

Друга важна характеристика е **концентрацията по стокови групи**. Може да се направи изводът, че тя е значителна [23].

* Когато гържавата не се интересува на каква цена е купена колата, това означава, че парите за тази кола остават в чужбина. В някои страни от Латинска Америка, сега подобна политика се нарича "легализация на контрабандата с автомобили "втора употреба". В Източна Европа няма друга страна, която да не принуди някои от големите производители на автомобили да инвестират в производството на автомобили чрез рестриктивна политика към вноса. В случая с автомобилите "втора употреба" заслужава да се отбележи, че данните на Евростат в стойностно изражение, показват, че това е най-голямото перо във вноса на страната. Важно е да се отбележи, че подобна политика спрямо вноса на автомобили "втора употреба" създава гигантски "сив сектор" при частите за автомобили. Може да се твърди, че този режим на внос създава и "хранителната среда" за трафика на крадени автомобили, с които България стана толкова известна.

** Целта на този текст не е да дискутира проблемите за националните приоритети и националната политика, но възниква въпросът, ако инструментите за отчитането на българския внос и износ толкова силно се разминават с европейските, как тогава гържавата ще защитава например износителите си, в случай, че са заплашени от антидъмпингови процедури (най-честият пример е износът на метали и химикали). Неточността на инструмента поставя въпроса и за такива макроикономически индикатори като търговския дефицит, които са ключови при определяне състоянието на страната. Разлики от почти един милиард долара и то само със Западна Европа ни изправят пред въпроса, каква е достоверността на всички оценки за развитието на страната.

Информацията за българския износ откроява най-голямо **разминаване** в абсолютни величини на българската и западноевропейската информация точно при водещите за България партньори. За **Германия** сумата възлиза на 113 млн. щатски долара (през 1998 г.), за **Италия** на 72 млн. щатски долара. Значителни са различията при износа за Франция, Бенилюкс, Холандия, Австрия и т.н. В процентно изражение през 1998 г., а и през 1997 г., разликите са най-големи при отчитането на българския износ за Ирландия (234%), Австрия (30%), Холандия и т.н. Стойностите остават високи и при износа за Германия и Италия.

Що се отнася до различията при отчитането на българския внос през 1998 г., правят впечатление значителните разлики при вноса от Гърция -150 млн. долара. Значително е разминаването и при вноса от Германия -108 млн. долара, Австрия - 64 млн. долара, Италия - 61 млн. долара и т.н. В процентно отношение разминаването е най-голямо при отчитането на българския внос от Гърция (34%), Австрия (31%), Холандия (27%). Този процент остава висок и при основния износител за България от ЕС - Германия.

Какво означават тези разлики? При отчитането на българския износ за Германия, констатираната разлика (113 млн. долара) означава, че през 1998 г. стоки на тази сума в Германия се отчитат като внос от България, а в представената от България външнотърговска отчетност тези стоки отсъстват. Аналогично при износа за Италия и Австрия, където разликите в абсолютно изражение са общо над 100 млн. долара, стоки на тази стойност в тези две страни са отчетени като внос от България, а у нас те не фигурират никъде.

При вноса, системните разлики с Гърция през целия разглеждан период - 1993-1998 г. достигат пикови стойности (52% и 44%) през 1994-95 г. Разликата, която се наблюдава през 1998 г. (150 млн. щатски долара), означава, че през съответната година в **Гърция** стоки на тази стойност се отчитат като износ за България, а в българската отчетност тези данни отсъстват. Тези разлики се дължат главно на 3 позиции (HS 2-digit) - 84 (Nuclear reactors, boilers and machinery) - 20 млн. щатски долара, 61 (Apparel and clothing accessories) - 13 млн. щатски долара, 87 (Vehicles) - 10 млн. щатски долара. В този план са възможни различни хипотези, но без анализ на ниво фирма-вносител едва ли е възможно да се получи ясен отговор.

През 1998 г. в **Германия** се отчита, че автомобили на стойност над 40 млн. долара са изнесени в България, а българската статистика просто не ги отчита като внос (през 1995 г. разликата в отчетността надхвърля 140 млн. долара). Или ако приемем, че това са леки автомобили "втора употреба", чиято цена средно е не повече от 2000 долара, става дума за 20 000 автомобила, отчетени като износ за България (в Германия през съответната година и неотчетени в България). При вноса на бяла техника и при вноса на конфекция разликите идват главно при отчитането на стокообмена с Италия и Гърция (общо над 70 млн. щатски долара по тези позиции), а при вноса на алкохол - при отчитането на вноса от Великобритания (11 млн. долара). Проблемът с разминаванията при отчитането на вноса на алкохол от тази страна е със системен характер. От 1993 до 1998 г. алкохол на стойност между 11 (1998 г.) и 21 млн. долара (1993 г.) се отчита като износ за България, а в България не се отчита като внос.

Поне при 3 от позициите с най-големи разлики - 87, 85 и 61 - голяма част от вноса идва от т.нар. "куфарна търговия". Тя преобладава със сигурност при вноса на конфекция (61).

Една интересна възможност за изследване е предположението, че в основата на тези разлики са нелегално пребиваващите в Гърция български гас-тарбайтери. По данни на Министерството на труда на Гърция те са между 50 и 80 хил. души. Според експертни оценки, работещите българи изпращат, използвайки неформални мрежи и канали, на близките си в България не само валута, но и същите видове стоки – **бяла техника** (код 84), **облекло** (код 61) и т.н. Разликата при отчитането на вноса на България от Германия и Австрия се натрупва основно от позицията **автомобили** (87).

Особен интерес предизвикват и различията при суровините. Данните показват, че около 56% от разликите в отчетността при вноса са свързани със суровини. По този начин, според експертите в областта на сивата икономика, немалък брой български производства започват от сивата зона, като се създава реална възможност да добавят стойност единствено извън закона.

При **износа на България** за страните от ЕС натрупаните разлики на предоставената в Евростат информация идват от различни "посоки". При износа на конфекция (62) повече от половината от съществуващата разлика идва от българския износ за Германия, а при износа по позиция 61 (друг вид конфекция) - разликата е натрупана от износа за Гърция. Разликите при износа на черни метали (72) и торове (31) са главно от българския износ за Италия; а разликите при износа на мед – от износа за Германия.

Големите разлики при конфекцията – позиции 61 и 62, които, взети заедно, представляват почти 50% от разликите при износа, може би се дължат на чисто методически проблеми при отчитането на износа на произведената на ишлеме продукция. Следващото "перо" - черна (72) и цветна (74 – мед) металургия, общо дава около 17% от натрупаните през 1998 г. разлики.

Както се вижда от схематичното изложение на резултатите от съпоставянето на данните между българската и западноевропейска статистика, по категоричен начин се открояват "сиви зони" на незаконен внос/износ. Едва при съпоставянето на данните от огледалната статистика започват да се очертават мащабите на контрабандните канали за емблематичните луксозни стоки като бяла техника, битова електроника, автомобилни части, алкохол, цигари и други стоки.

В заключение трябва да се каже, че методът на огледалната статистика е един изключително ефикасен инструмент в борбата с контрабандата. Ако специализираните органи започнат активно да използват възможностите на съвременните технологии и насочват контрола там, където се появяват явни несъответствия, натискът върху типичните канали за контрабанда ще нарасне.

Възможности предлагат многоплановите проучвания – от определяне на конкретните фирми, които са възможен причинител на констатираните различия (и предизвикване на проверка на техните счетоводства), до създаване на електронна обмяна на данни между митническите администрации в Еврозоната и страните-кандидати за присъединяване.

3.3. МЕХАНИЗЪМ ЗА ОЦЕНКА НА КОНТРАБАНДАТА ЧРЕЗ ИЗВАДКОВИ МЕТОДИ

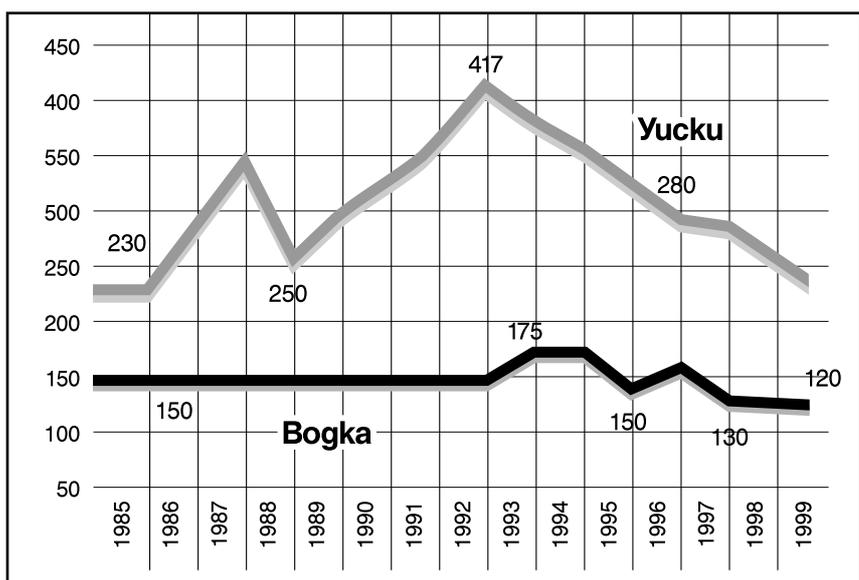
(ИЛЮСТРИРАН С АНАЛИЗ НА ПАЗАРА НА ЦИГАРИ И АЛКОХОЛ В БЪЛГАРИЯ)

Този механизъм дава възможност да се съчетаят **преките извадкови проучвания, използвани за маркетингови оценки*** на конкретни сегменти на потребителския пазар с **официална, в случая митническа статистика.**

Подобен подход практически е лесно и бързо осъществим поради факта, че след либерализацията на страната от началото на 90-те години, практически за всеки пазар на масови продукти съществуват многобройни маркетингови проучвания. В настоящия момент има няколкогодишен тренд и надеждна информация за големината и структурата на основните пазари в страната. **Сравняването между декларираната стойност на стоките от официалната митническа статистика със стойностите от маркетинговите проучвания** дава добра възможност за определянето на големината и структурата (видове марки, опаковките и пр.) на пазара на контрабандните стоки. Ще дадем пример с двата най-дискутирани пазара – тези на **цигарите и алкохола.**

По всяка вероятност, **пазарът на вносен алкохол** може да се определи като най-положителният пример за ограничаване на контрабандата и трансграничната престъпност. Какви са фактите? През периода 1989-1998 г. вносът на маркови водки се движи около 1.3-1.4 милиона литра, а при различните видове вносни уиски обемите варират между 2.2 и 2.5 млн. литра годишно (виж графиката). Като цяло би могло да се твърди, че в страната е налице относително стабилен пазар** на вносен алкохол, изчисляван в рамките на 40-50 млн. лева годишно***.

Фиг. 3.2. Потребление на вносна водка и уиски в България (в хиляди каси)

Докато до 1998 г. почти целият внос на маркови концентрати се е извършвал нелегално или полулегално, **в средата на 2000 г., по данни на вносителите, нелегалният внос е спаднал до 20%-30% при различните компании** (виж фиг. 3.2).

Какво се е случило? Анализът показва, че има три основни предпоставки, които са допринесли за тази промяна. Първо, промените в Закона за акцизите от декември 1998 г. След тях акцизът върху алкохола започна да се определя на базата на алкохолен градус на литър, като дотогава той е процент от обявената стойност. Така, акцизът става независим от обявената вносна цена и обезсмисля ма-

* В текста под пазарни (или маркетингови) проучвания имаме предвид изследвания, които се извършват по принципа на представителна извадка, независимо дали става дума за крайни потребители или извадки от места за продажване

** Големите обеми през периода 1992 -1995 г. се дължат, според експерти, на факта, че през този период страната се е превърнала в база за реекспорт към съседни балкански страни

*** Тези стойности се отнасят до общия обем продажби на крайните потребители

АНАЛИЗ

на загубите за бюджета и вносителите, произтичащи от паралелния внос на спиртни напитки

Вносни спиртни напитки 1999 г.	Отчетен износ за България от производителите		30% паралелен внос (бутилки)	Загуба за бюджета от ДДС (лв.)	Загуби за бюджета от данък печалба на вносителите (лв.)	Загуби за бюджета от данък печалба от рекламна дейност (лв.)	ВСИЧКО загуби за бюджета (лв.)	Загуби за вносителите (лв.)
	(хил. 9L каси)	(бутилки)						
Уиски	242,5	2 910 000	873 000	1 047 600	654 750	3 2737,5	2 992 207,5	2 182 500
Водка	125	1 500 000	450 000	189 000	67 500	16 875	588 375	225 000
Джин	13,5	162 000	48 600	46 170	29 160	1 822,5	114 574,5	97 200
Бренди	16	192 000	57 600	48 080	17 280	2160	147 182	57 600
Ликьори	11,3	135 600	40 680	48 816	24 408	1 525,5	232 179,5	81 360
Мастика	15	180 000	54 000	27 000	8 100		72 900	27 000
Текила	4,8	57 600	17 280	19 008	5 184		63 417	17 280
Всичко	428,1	5 137 200	541 160	1 425 674	806 382	55 120,5	4 210 835,5	2 687 940

Условия на анализа:

1. Оценката за износа за България е на база проучвания на независими международни експертни фирми - IWSR и Canadean
2. Паралелните вносители, по правило, внасят с фактурна стойност по-ниска от тази на официалните вносители, при което за бюджета се губят митни сборове в размер на 1,45 лв/бут. при уиски, 0,70 лв/бут. при водките и ср. 1,70 лв/бут. при останалите продукти.
3. След обмитяване, по цялата верига на ДДС се губи над 1,20 лв. на бутылка при уиски, 0,60 лв/бут. при водките и ср.0,90 лв/бут. при другите напитки.
4. Средна норма на нетна печалба на официалните вносители : 2,50 лв/бут. при уиски, 2 лв/бут. джин и ликьори, 0,50 лв/бут. при водките и мастиките, 1 лв/бут. при останалите продукти.

шинациите с нея. (Остава възможността да се играе с количествата). При новата ситуация, съотношението между печалбата и риска за вносителя рязко се променя в полза на легалната дейност. Отпадна необходимостта от даване на подкупи за избягване или намаляване на митните сборове.

Втора предпоставка е желанието на водещите вносители, предимно големите транснационални компании, да правят легален бизнес в страната. От началото на 2000 г. вече почти всички големи производители на високоалкохолни напитки вече имат свои търговски структури в България или са определили свои официални вносители. Първи заработват "на светло" представителите на "Джим Бийм" - "Интко брандс". "Сийграмс" посочва като свой официален вносител и дистрибутор "Аско" в началото на 1999 г. През юли 1999 г. свой клон открива и "Юнайтед дистилърс енд винтърс" (UDV), чийто официален дистрибутор е "Маккар", а от ноември 1999 г. - "Алайд домек". Последната компания започва да внася самостоятелно, като в края на годината регистрира и собствена търговска фирма "Алайд домек ейджънсис". Свои официални вносители определят също "Грантс" и "Бакарди".

Трета предпоставка е подобрената работа на митническите власти, които успяват да повишат контрола върху основните входни точки за внос на вносен марков алкохол.

Предложеният подход за сравняване на данни от пазарни проучвания със статистиката много ясно очертава положителните промени. Ако се сравни оперативната митническата статистика с наличните проучвания се вижда, че внесените законно количества алкохол за 1998 г. възлизат на 4.1 млн. лева или на около 6-8% от предполагаемия пазар. През 1999 г. обаче, се наблюдава рязка промяна. Само до октомври същата година, на границите е деклариран алкохол на стойност 12.3 млн. лева или 4 пъти повече от 1998 г., без да има никакви значими промени в равнището на консумация. Тази тенденция продължава и през 2000 г. За първите пет месеца на годината е регистриран почти два пъти повече законен внос на алкохол – 9.4 млн. лева. За сравнение, за същия период на 1999 г. декларираният импорт е бил на стойност 5.8 млн. лева*.

Положителните тенденции при вноса на марков алкохол не бива да се абсолютизират и да се смята, че проблемите са изчезнали. Според експерти и вносители, напоследък се очертава пренасочване към "паралелен внос", който най-често е полулегален**. При него се декларира класът напитка, а не марката. Освен това, се занижава чувствително фактурната стойност и при фиксирани мито и акциз държавата губи ДДС. Според изчисленията на най-големия вносител на твърд алкохол в страната – UDV, при пазарната ситуация на 1999 г. и хипотезата за 30% сив внос, бюджетът е загубил 4.210 млн. лева от неплатени ДДС, акциз, мита, данък печалба и рекламна дейност, а официалните вносители – 2.687 млн. лева. (виж таблицата).

Използването на предложения подход в сравняването на маркетингови изследвания с митническата статистика показва, че при **вносите цигари** "играта" продължава да се води по старите правила и дори в някои отношения ситуацията се е влошила. Според най-ниските оценки, годишният обем на продажбите в България е около 260 млн. лева [24]. Анализът на данните показва, че 85% (като стойност) от продадените цигари в страната са български. Следователно, 15% или поне 40 млн. лева е стойността на продаваните годишно в страната вносни цигари***. Естествено, възниква въпросът каква част от тези цигари са влезли по законен път. Отговорът е: за 1998 г. стойността на законно внесените цигари е приблизително 5.5 млн. лева. Това означава, че само 14.1% от внесените цигари са с легален произход. Ако тези цифри се сравнят с данните за 1999 г. проличава, че внесените мита до месец октомври са намалели с около 35% спрямо тези от 1998 г.

3.4. ОЦЕНКА НА КОНТРАБАНДАТА ЧРЕЗ ЕКСПЕРТНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ (ОПИТ ЗА ОЧЕРТАВАНЕ НА ГОЛЕМИНАТА НА "НЕРЕГЛАМЕНТИРАНИТЕ ПЛАЩАНИЯ")

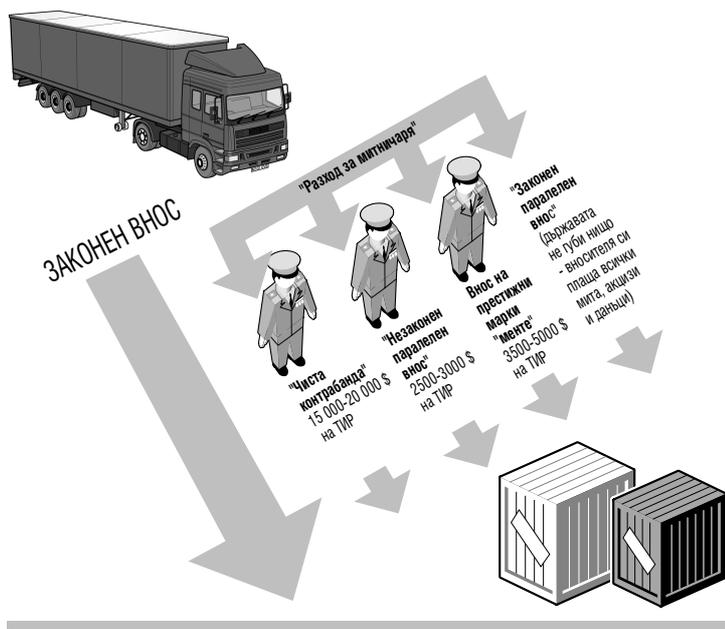
Поради мащабите на България и покупателните възможности на населението, размерите на основните потребителски пазари се оценяват като много малки в стойностно изражение. Може да се каже, че цялото потребление на страната е сравнимо с потреблението на един средно голям западноевропейски град. По тази причина, участниците в различните български

* Трябва да се има предвид, че обикновено най-големите обеми се реализират през втората половина на годината.

** Продължава да е актуален и вносът на фалшификати на основните търговски марки. България има "предимството" да е в близост до страни, където са активни най-големите производители на фалшификати - Турция и сържабите от Близкия Изток.

***Важно е да се каже обаче, че в натура вносите цигари са около 5-6% от потреблението в страната. С други думи, за разлика от алкохола, борбата с контрабандата на цигари е много сложна, поради малките обеми на тази стока.

Фиг. 3.3. Схеми на контрабанден и паралелен внос

пазари за потребителски стоки са наясно не само със своите пазарни ниши, потенциала на различните стоки, конкуренцията, но също така и с основните канали на нелегални и полулегални стокоски доставки. В този план, изключително ефективно се оказва използването на експертните оценки при определянето на големината и структурата на контрабандата и различните форми на полулегален внос. Подобен подход, за разлика от използването на количествени методи, крие големи възможности за субективни изкривявания, но същевременно дава възможност за почти пълно покриване на всички пазари в страната. Изключително доброто познаване на структурата и големината на продажбите по основните вносни стоки от страна на вносителите дава основание да се опитаме да потърсим допълнителна оценка, която има най-голяма релевантност по отношение на разглежданата в настоящата разработка тема, а

именно – оценката на големината на подкупите по стокоски групи. Ето някои цифри, получени при осъщественото пилотно проучване на принципа на експертната оценка.

Вносът на цитрусови плодове /портокали, мандарини, лимони, грейпфрути/ се извършва предимно от Гърция, Турция и Сирия. Оформянето на вноса се осъществява в митническите учреждения в Бургас, Сливен, Нова Загора, Варна, Шумен, Добрич, Пловдив, Димитровград, Капитан Андреево, Кулата, Благоевград, Дупница, Перник, София, Русе, Разград, Горна Оряховица, Плевен. Бананите пристигат от страни като Панама, Колумбия, Коста Рика, Еквадор, Мексико и Италия. Митническото оформяне се извършва в митническите учреждения в София, Самоков, Петрич, Бургас и Пловдив. Основните нарушения при вноса на плодове и зеленчуци са свързани с укриване действителното тегло на стоката, занижаване на стойности и измами, свързани с укриване действителния произход на стоките. В резултат на това, **за една година се генерират нерегламентирани плащания в размер на около 1.5 милиона лева.** Укриването на действителното количество става чрез занижаване на броя на декларираните колети. Занижаването на стойности става чрез представянето на невярна фактура, а укриването на произхода - чрез представянето на фалшив сертификат.

Вносът на месо и карантия /говеждо, свинско, пилешко и пуешко/, се извършва от Аржентина, Австралия, Белгия, Дания, Германия, Италия, Холандия, Норвегия, Великобритания, Испания, Австрия, Франция, Унгария, Литва, Украйна, Молдова, Полша, Гърция, Канада и САЩ. Прави впечатление, че при вноса се използват офшорни фирми в Кипър, където се извършват манипулации с фактурите, с цел да се занижи декларирана пред митниците стойност на стоката. Основно вносът е съсредоточен в митническите учреждения на територията на София, Варна, Пловдив, Русе, Петрич, Перник. При вноса на месо се наблюдават всичките форми на контрабанда и измами, като укриването на количеството на стоката става чрез занижаване на действителното брутно и нетно тегло на стоката, занижаване на митническата стойност, посочване на неточно описание и неверни тарифни

номера, с цел избягване на съответващо специфично мито и прилагането на по-ниска митническа ставка. Неправомерно се ползват и преференции, като за целта се посочва неверен произход на стоката. Голяма част от измамите са свързани с декларирането пред митническите органи на карантия, като например пилешки дробчета, воденички, свински и говежди обрезки, а в действителност стоката е друга. По този начин се създават предпоставки декларираната митническа стойност да бъде намалена, избягват се специфичните мита, а при представяне на неверни сертификати за произход се ползват неправомерно преференции. Всичко това води до заплащането на по-малко митни сборове и други държавни вземания, като в резултат на неправомерните действия, **за една година нерегламентираните плащания са около 1.5 милиона лева.**

Вносът на сурово кафе се извършва от Индонезия, САЩ, Италия, Виетнам, Коста Рика, Камерун, Етиопия и се осъществява предимно през Гърция и Кипър, като се ползват офшорни фирми в Кипър. Печено кафе се внася в страната от Полша, Германия, Белгия и Италия. Вносът на сурово кафе е съсредоточен в митническите учреждения на Кулата, Перник, София, Варна. Основните проблеми при вноса на кафе са свързани с оформяне на занижени стойности, като в резултат на неправомерни действия, за една година се генерират нерегламентирани плащания в размер на приблизително 2 милиона лева.

Вносът на ориз се извършва от Турция, Гърция, Испания, Аржентина, Китай и Египет, като митническото оформяне е съсредоточено предимно в учрежденията в Бургас, Сливен, Варна, Пазарджик, София. Основните нарушения са свързани със занижена стойност, измами с произхода, с цел ползване на преференции, като в резултат на неправомерни действия за година се генерират **нерегламентирани плащания в размер приблизително на половин милион лева.**

Вносът на шоколадови и захарни изделия се извършва основно от Турция, както и от Германия, Франция, Холандия, Италия, Австрия, Гърция, Унгария, Полша, Белгия. Митническото оформяне е съсредоточено в учрежденията в Бургас, Пловдив, Капитан Андреево, София. Основните нарушения са свързани със занижени стойности на фактурите, занижаване на тонажа и броя на колетите, като в резултат на неправомерните действия за година се генерират **нерегламентирани плащания в размер приблизително на 1.5 милиона лева.**

Вносът на козметични и парфюмерийни продукти, сапуни и перилни продукти в страната се извършва от Франция, Белгия, Гърция, Турция, Германия, Италия, Великобритания, Австрия, Чехия, САЩ, Словения, Полша, Холандия, като митническото оформяне се извършва в учрежденията в София, Перник, Бургас, Варна, Пловдив, Габрово. Главно нарушенията са свързани със занижена стойност и укриване на количества, в резултат на което за година **нерегламентираните плащания са около 3 милиона лева.**

Вносът на битова техника и електроуреди се извършва от Гърция, Италия, Полша, Корея, Германия, Швеция, Литва, Унгария, Беларус, Великобритания, Словения, Франция, Турция. Прави впечатление, че преобладава вносът на хладилници, фризери, перални и съдомиялни машини от Италия, а вносът на по-дребни домакински уреди – от Сингапур и Китай през Австрия. Вносът на радиокасетофони, телевизори и музикални системи се извършва от САЩ, Япония, Китай, Малайзия, Германия, Турция, Унгария, Словакия. При това, стоки от Полша, Чехия и Китай преминават през Австрия,

а стоки от Тайланд и Китай през Германия, Словакия, Гърция и някои арабски страни. Вносът се оформя в учрежденията в София, Пловдив, Русе, Шумен, Варна. Основните нарушения са свързани със занижената стойност, произхода и укриване на количества. **Нерегламентираните плащания тук са около 2.5 милиона лева годишно.**

Вносът на компютърна техника се осъществява от страни като САЩ, Япония, Великобритания, Германия, Австрия. Прави впечатление, че стоките от Сингапур, Япония и Тайван преминават през Германия и Австрия. Основно вносът е съсредоточен в София и Пловдив. Най-честите нарушения са свързани със занижаване на стойности и укриване на количества, като в резултат на неправомерни действия, за година се генерират **нерегламентирани плащания в размер приблизително на 1 милион лева.**

Вносът на петролни продукти и течни горива се извършва от страни като Русия, Украйна, Румъния, Гърция, Турция. Митническото оформяне се извършва в учрежденията в София, Варна, Бургас, Петрич и др. Основните нарушения са свързани със занижаване на стойности, неточно описание, укриване действителното тегло, а също така и с фалшифициране на платежни документи, представяне на протоколи за окачествяване и изследване с невярно съдържание и измами, при които се прехвърля задължението по плащането на митните сборове и другите държавни вземания, чрез сключване на фиктивни договори с фирми-фантоми. По данни на някои източници, в рамките на една година в страната се внасят около 230 000 000 кг от тези продукти на стойност около 54 000 000 лева. В резултат на неправомерни действия, за една година се натрупват **нерегламентирани плащания около 10 милиона лева.**

Цигари пристигат в страната от страни като Швейцария, САЩ, Куба, Австрия, Великобритания, Германия, Испания, Холандия, Белгия, Македония, Турция, Гърция, Кипър, като митническото оформяне е съсредоточено в учрежденията в Свиленград, Кулата, София, Варна, Бургас, Пловдив, Калотина. Често при вноса на цигари наблюдаваме най-грубите форми на контрабанда чрез укриване на целите количества по т. нар. метод "тапа", заверки в документацията с фалшиви митнически печати, използване на фантомни фирми, фиктивен износ и др. **Нерегламентираните плащания при цигарите са около 8 милиона лева.**

Спиртни напитки се внасят в страната основно от страни от Европейския съюз, САЩ и Канада, като оформянето се осъществява в митническите учреждения в Бургас, Варна, София, Кулата. Нарушенията са свързани предимно със занижената фактурна стойност, като за целта се използват офшорни фирми в Кипър. В резултат на неправомерни действия за една година се генерират **нерегламентирани плащания в размер приблизително на 3 200 000 лева.**

3.5. РАЗВИТИЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ ЗА БОРБА С КОНТРАБАНДАТА И КОРУПЦИЯТА

Сами по себе си, описаните различните подходи за оценка на контрабандата са само инструменти за измерване. За да могат те да се превърнат в ефективно средство за противодействие на контрабандата, е необходимо да се съчетаят с типичните методи, използвани от държавата за принуда и наказание. Същевременно, анализът на контрабандните практики показва, че по-голяма част от усилията на компетентните органи са предимно

на оперативно ниво. Според редица експерти, в настоящия момент отговорните институции почти не използват съвременните методи на социоекономическата статистика.

При срещите с представители от различни правителствени институции, в чиито задължения влиза борбата с контрабандата и трансграничната престъпност, ясно се очерта липсата на съпоставяне на информацията от собствената институция с тази от други ведомства. Данни и оценки, предлагани от частни организации и лица, често се пренебрегват напълно.

В процеса на работа авторите на настоящата разработка стигнаха до извода, че при многобройните данни и сигнали за престъпления в областта на трансграничната престъпност, реакцията на отговорните институции често пъти е бавна. Това е допълнителен аргумент в полза на изграждането на единна институция, която да координира и стимулира вече съществуващите институции за пресичането на този вид престъпност. Подобно решение се препоръчва и от чуждестранни експерти в тази област.

Възможни са различни подходи за институционализиране и ефикасно използване на предложените механизми за оценка на контрабандата. Като първа стъпка би могло да се създаде аналитичен център в рамките на някои от ресорните министерства (Министерство на финансите или МВР) или Министерския съвет, който да събира и анализира данните, постъпващи от различни източници като митническите и данъчните служби, международните сравнителни изследвания, данните на НСИ и пазарните проучвания на частни организации. Важно е да се уточни, че това звено не би следвало да се занимава с информация от разузнавателни източници и данни от разследвания. Подобно условие е свързано и със задължителния характер на прозрачността и публичността на тази институция, която би трябвало периодично да публикува крайните резултати от проучванията си.

Основна задача на тази институция би трябвало да е оценката и мониторинга на контрабандните канали и пазарите им. Чрез описаните по-горе методи на "огледалната статистика", "извадковите изследвания" и "експертните оценки", може да се установят най-силно засегнатите сектори на българския пазар. След това, относително успешно могат да се определят и основните цели за противодействието на контрабандните практики.

Нека се опитаме да използваме дадените по-горе примери, за да представим схематично два от възможните практически подхода за разрушаване на контрабандните механизми.

■ **Институционален контрол и въздействие на макроравнище.**

Този подход предполага контрол и въздействие от страна на държавни институции върху представители на заподозряната в нарушение организация.

Можем да илюстрираме неговото прилагане в сферата на пазара на вносни цигари. По-детайлното вглеждане в десетгодишното развитие на този пазар ще установи, че въпреки значимите му размери през някои години, представителите на големите цигарени корпорации в България не са проявили никакъв интерес към възможността за ограничаване на контрабандата. Нещо повече – цигарените компании са имали през тези години едни от най-големите рекламни бюджети в България. Възниква въпросът – защо се правят подобни разходи? Разгърналата се напоследък дискуссия за участието в международната контрабанда на най-големите транснационални корпорации дава донякъде отговор на този въпрос.* Според експер-

* Financial Times, August 23 2000; Newsweek, July 31 2000; Wall Street Journal, July 21 2000,

ти, някои корпорации съзнателно съдействат чрез своите рекламни кампании за продажбата на цигари, които фактически са продали преди това на българските контрабандисти. Обяснението на този факт е просто – ако тези корпорации си платят българските мита и данъци, техните марки цигари ще са непродаваеми.

Нека припомним, че подобна бе ситуацията със световните корпорации, внасящи марков алкохол в страната, но както посочихме, след 1999 г. те преразгледаха своята политика, от което очевидно печелят и двете страни.

Нека разгледаме един друг пример. Ако при висококачествения вносен алкохол проблемът изглежда почти решен, то при "ниския клас" твърд алкохол процесите на "изчистване" едва сега започват. Чрез съпоставяне цифрите на "огледалната" и митническата статистика може лесно да се установи, че вносът на спирт, който да осигури огромното потребление на твърд етилен алкохол, се разминава значително с платените мита. Следващата стъпка е идентифициране на съответните фирми и на количествата алкохол с използване възможностите на съвременните информационни технологични възможности. Следователно, ключова функция на предлаганата институция би била установяването на форми на въздействие върху фирмите, които съзнателно или несъзнателно подпомагат контрабандата в страната.

- **Контрол (натиск) върху търговията на едро.** При значимо разминаване на данните от оперативната митническа статистика с тези от пазарните проучвания, се извършват целеви проверки в складовете, от които се разпространява дадената група стоки. Благодарение на почти десетгодишния опит на търговската статистика и маркетинговите проучвания, с точност може да се определи спецификата и сезонността на българското потребление. Според експерти, при различните видове стокосни групи в страната складовете, в които се съхраняват тези стоки, рядко надвишават 50. С други думи, насочената /целева/ проверка може да се осъществи в рамките на един ден. Получената от подобни проверки информация би следвало да предизвика и проверки на митниците, през които потенциално могат да се внесат подобни стоки.

Ако обобщим, предложеният механизъм за оценка на контрабандата по видове стоки и конкретни марки може ефективно да се използва и като инструмент за ограничаване и превенция на контрабандата, чието използване би допринесло за легализацията на пазарите.

- **Контрол и въздействие върху контрабандната търговия на дребно.**

Контролните органи трябва да имат пълномощията да извършват проверки в търговската мрежа. В случая е важно да се въведе система за осъществяването на такива. В тази връзка можем да дадем за пример продажбата на вносни концентрати (вж. т. 3.2.). Според маркетинговите проучвания, около 70-90% от луксозните стоки, между които и вносните концентрати, се реализират в четири най-големи града в страната (София, Пловдив, Варна и Бургас). Според оценките на вносителите, има около 3000 обекта, където се продава този тип алкохол (възможно е да се направи относително точна карта за дистрибуцията на всеки тип луксозна или масова стока). За да се постигне максимална ефективност с наличните финансови и човешки ресурси, са възможни различни алгоритми на оптимизация. Един от възможните подходи е компетентните органи да започнат проверки само за марките алкохол, които нямат пла-

тени мита*. Това може да бъдат месечни извадкови проверки. Например всеки месец да се проверяват по случаен принцип 10% от тези магазини, като се заяви ясно какви марки алкохол и цигари се търсят.

Може да се предположи, че малко ще са онези собственици на магазини, които ще изберат риска да продават обявените вече като незаконно внесени марки. По този начин "незаконните марки" ще бъдат отрязани от дистрибуцията на дребно, което в малко по-дългосрочен период, при силно конкурентния пазар на вносен алкохол, ще е фатално за контрабандиста на едро. След като внесените мита при проверяваните марки достигнат нивата, съответстващи на средните продажби за съответната марка, ще последва процедура за изваждане от списъка за проверки. Като част от предложената безличностна технология може да се използва схемата за по-сгъстена извадка (например 20-30% и повече) при марките, за които е характерно най-драстично нарушение на правилата, а по-олекотена (2-5%) при марки с частични нарушения.

Целта на подобна технология е да се насърчат търговците да плащат мита и данъци за съответните стоки. Друго предимство на подобен подход е, че по този начин контрабандистите на едро не могат да насочат вниманието си към конкретните изпълнители. Методът е безличен и автоматичен. В този смисъл, подобен подход е трудно уязвим.

3.6. СЪЗДАВАНЕ НА СПЕЦИАЛИЗИРАН ИНДЕКС НА КОНТРАБАНДАТА

Преобладава убеждението, че борбата срещу комплекса "контрабанда/корупция" трябва да се води само с използването на различни форми на агентурна информация. Предложените в настоящата брошура подходи не изключват подобни инструменти. Напротив – съчетаването на "закритите" с "откритите" методи създава нови възможности за превенция и пресичане на трансграничната престъпност. Но, за да функционира ефективно една институция за борба с контрабандата, е необходима публична обективна оценка за резултатите от тази дейност. В противен случай, нейната дейност може да стане предмет на договаряне между контрабандисти, държавни служители и политици. Опитът на развитите демокрации показва, че липсата на информация за институции, натоварени с подобни функции, често подхранва подозрения и съответно спад на доверието в тях от страна на обществото.

В тази връзка е целесъобразно създаването на общоприет Индекс на контрабандата, регистриращ промените в обемите и структурата на този тип престъпност. Той трябва да бъде публикуван с определена ритмичност (например два пъти годишно). Подобен индекс може да бъде създаден на базата на предполагаемите загуби на държавата от неплатените данъци и акцизи. Той може да се състои от определен брой контрабандирани стоки (селектирани в зависимост от общата им стойност), при които ще се сравняват платените мита и пазарния им дял като стойност и стоки, при които разликите от съпоставянето на данни от българската статистика и статистиката на страните от ОИСР са най-големи.

Описаните методи на "огледална статистика" и извадкови проучвания са добра основа за дискусия. При създаването на подобен индекс може да

* За да се осъществи подобна стъпка обаче се изискват някои промени в нормативните рамки за работата на митническите органи. Според основните вносителни, изискването задължително да се обявява марката на стоката изключително ще облекчи борбата с полулегалния внос ("паралелните вносителни").

се ползва опитът от "изследването на жертвите", провеждано в рамките на проекта "Ранно сигнализиране" от Програмата за развитие на ООН (UNDP), както и Корупционните индекси на *Коалиция 2000**. Индексите за измерване на корупцията например, са резултат от параметри, договорени в рамките на творческа дискусия между държавни и обществени институции и изследователски организации.

* Виж www.online.bg/coalition2000